

YLISUKUPOLVISET SIIRTYMÄT JA VANHEMPIEN KOKEMAN SYRJINNÄN MERKITYS JÄLKELÄISTEN HYVINVOINNILLE

Tutkimukseemme osallistuneista inkeriläisten jälkeläisestä lähes puolet raportoi kyselyssä vanhempiensa kokeneen syrjintää sodanjälkeisessä Suomessa. Syrjintäkokemukset nousivat myös jälkeläisten haastatteluissa keskeisiksi perheenjäsenten käyttäytymiseen vaikuttaviksi tekijöiksi etenkin kodin ulkopuolella.

ELINA TURJANMAA
Tutkijatohtori | Oulun yliopisto

OUTI KÄHÄRI
Tutkijatohtori | Oulun yliopisto

JOHANNA LEINONEN
Akatemiatutkija | Oulun yliopisto

Kuva: Adobe Stock

Pakkomuuttotaustaisen toisen sukupolven mielen hyvinvoinnin on tutkimuksissa todettu olevan matalammalla tasolla muuhun väestöön verrattuna. Matalampi hyvinvointi liitetään usein perheen vaikeisiin kokemuksiin lähtömaissa ja pakolaismatkan aikana, mutta tutkimuksessa kiinnitetään yhä useammin huomiota myös muuton jälkeisten olosuhteiden merkitykseen. Tässä artikkelissa pohditaan vanhempien kokeman syrjinnän merkitystä jälkeläisten hyvinvoinnille useita vuosikymmeniä muuton jälkeen. Tarkastelemme kysymystä inkeriläistaustaisen toisen sukupolven elämäkertahaastatteluiden (N=22) ja kyselyaineiston (N=279) analyysin kautta. Suomeen jääneen inkeriläistaustaisen siirtoväen asema oli jatkosodan jälkeen epävarma. Inkeriläiset olivat Neuvostoliiton kansalaisia ja osa heistä puhui äidinkielenään venäjää. Suhtautuminen Neuvostoliitosta Suomeen tulleeseen väestöön oli sodan jälkeen paikoin hyvin kielteistä, ja moni perhe pyrki salaamaan taustansa. Haastattelumme osoittavat, että syrjintäkokemuksista kuitenkin puhuttiin perheen piirissä ja nämä kokemukset vaikuttivat perheenjäsenten käyttäytymiseen erityisesti kodin ulkopuolella. Kyselyaineistomme vahvisti syrjintäkokemusten yleisyyden: toisen sukupolven vastaajista lähes puolet raportoi vanhempiensa kokeneen sodanjälkeisessä Suomessa syrjintää. Näkemys vanhempien kokemasta syrjinnästä oli edelleen yhteydessä toisen sukupolven heikompaan mielen hyvinvointiin. Tutkimus avaa maahanmuuttotaustaisten perheiden kokemuksia historiallisesta näkökulmasta ja osoittaa, miten perheessä koetuilla syrjintäkokemuksilla voi olla yli sukupolvien ulottuvia seurauksia.

Sotaan ja vainoon liittyvien traumaattisten kokemusten ylisukupolvisista siirtymistä on laajaa kansainvälistä tutkimusnäyttöä. Tutkimusten mukaan vanhempien traumaattisten kokemusten jäljet ulottuvat lapsiin esimerkiksi perheen vuorovaikutuksen ja lasten kasvatuksen kautta, mutta myös vanhempien omien mielenterveyshäiriöiden myötä. Vaikka tutkimuksessa on tunnistettu tarve tarkastella toisen sukupolven, eli pakkomuuton kokeneiden henkilöiden lasten, kokemuksia perheelle muuton jälkeen tapahtuneiden asioiden ja olosuhteiden valossa, tällaista tutkimusta on toistaiseksi hämmästyttävän vähän. Pakolaistaustaisille suunnattua mielenterveystyötä on niin ikään kritisoitu siitä, että se keskittyy kartoittamaan ja hoitamaan muuttoa edeltävistä traumaattisista tapahtumista toipumista. Tuuli Kurki on tuonut tutkimuksissaan esiin, miten tärkeää on huomioida myös vastaanottavan yhteiskunnan rakenteiden ja käytäntöjen, kuten kotoutumisvaatimusten ja pakolaisten kohtaaman rasmin ja syrjinnän, vai-

kutus pakkomuuttotaustaisten henkilöiden mielenterveyteen.

Tässä artikkelissa tarkastellaan haastattelu- ja kyselyaineistojen avulla, miten pakkomuuttotaustaisten inkeriläisvanhempien Suomessa kokema syrjintä on yhteydessä heidän aikuisten lastensa eli ns. toisen sukupolven mielen hyvinvointiin. Vanhempien pakkomuuttotaustalla viitataan inkeriläistaustaisen väestön kokemiin laajamittaisiin väestönsiirtoihin Neuvostoliitosta Suomeen vuosien 1943–1944 aikana. Tuolloin suomalaiset ja saksalaiset järjestivät yhteensä noin 63 000 inkeriläisen siirron kotiseuduiltaan Inkerinmaalta. Suomessa vallitseva työvoimapula, heimoaate ja halu auttaa sekä sodan edetessä saksalaisten tarve tyhjentää sotatoimialue siviileistä olivat keskeisiä syitä väestönsiirtoille.

Sodan jälkeen Neuvostoliiton kansalaiset pyrittiin pääsääntöisesti palauttamaan Suomesta takaisin Neuvostoliittoon rauhanehtojen mukaisesti. Inkeriläisistä valtaosa palasiin tai palautettiin Neuvostoliittoon ja arviolta noin 4 000 pakeni edelleen Ruotsiin. Osa inkeriläisistä ei kuitenkaan halunnut palata synnyinmaahansa. Näiden Suomeen jääneiden Neuvostoliiton kansalaisten laillinen asema säilyi pitkään sangen epävarmana. Suomeen jäi lopulta noin 4 000 inkeriläistä, joiden jälkeläisiä tavoitimme tutkimuksessamme.

Syrjintäkokemukset heikentävät hyvinvointia

Etnisyyteen tai rodullistettuun asemaan perustuvan syrjinnän terveyttä ja hyvinvointia heikentävistä vaikutuksista on laaja-alaista kansainvälistä näyttöä. Aiheeseen liittyvää tutkimusta on tehty jonkin verran myös Suomessa. Maahanmuuttotaustaisen väestön syrjintäkokemusten ja mielen hyvinvoinnin välistä yhteyttä tutkineen Shadia Raskin väitöskirjatutkimus tuo esiin syrjintäkokemusten laajoja terveydellisiä vaikutuksia Suomessa. Venäläis- ja kurditaustaisen väestön syrjintäkokemusten yhteyttä terveyteen ja hyvinvointiin tarkastellut tutkimukset osoitti, että syrjintäkokemukset lisäsivät mielenterveysoireiden, heikon koetun terveyden, pitkäaikaissairaudesta ja vamman todennäköisyyttä. Mielenterveyttä heikensivät venäläis- ja kurditaustaisen väestön keskuudessa myös epäsuorat syrjintäkokemukset. Epäsuorilla syrjintäkokemuksilla viitattiin tutkimuksessa henkilön kokemuksiin epäkunnioittavasta ja/tai epäystävällisestä koettelusta muihin verrattuna. Suora syrjintä puolestaan tarkoitti esimerkiksi huutelua, uhkailua tai häirintää.

Eri vuosikymmeninä Suomeen tulleen inkeriläistaustaisen väestön keskuudessa on koettu syrjintää laajasti. Inkeriläisten syrjintää on tuotu

tutkimuksissa esille sekä 1920-luvun taitteessa Suomeen saapuneiden inkerinpakolaisten kokemana (Nevalainen 1999) että jatkosodan aikaisten, suomalaisten ja saksalaisten yhteistyössä suorittamien väestösiirtojen aikaan tulleiden inkeriläisten kokemana (Kähäri 2021). Syrjintäkokemuksista on raportoitu myös Suomeen lähivuosisikymmeninä saapuneiden inkerinsuomalaisten paluumuuttajien keskuudessa (Mähönen & Yijälä 2016).

Inkeriläisten epäkunnioittava ja epäasiallinen kohtelu Suomessa esiintyy merkittävänä teemana myös Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) *Inkeri ja inkeriläisyys – muistot talteen, arkistot haltuun* -hankkeen muistitietoaineistoissa. Osa Neuvostoliitosta Suomeen siirretyistä koki, että suomalaisten kohtelu oli sodan aikaan ystävällistä, mutta sodan jälkeen asenneilapiiri ja suhtautuminen Neuvostoliiton kansalaisiin muuttui paikoin äärimmäisen kielteiseksi. Syrjintä ilmeni muun muassa jatkuvana nimittelynä, jyrkkinä asenteina, epäystävällisinä katseina sekä fyysisenä ja sanallisenä piinaamisena. Inkeriläisiä saatettiin kutsua halventavasti ”ryssiksi” ja ”ryssän pennuiksi”. Syrjinnästä oli toisinaan vaikea puhua perheissä ja sitä kokeneet lapset ovat kertoneet aiheesta toisilleen vasta myöhemmin aikuisiällä.

Ylisukupolvisiin traumasiirtyimiin liittyvässä tutkimuksessa on tuotu esiin sitä, kuinka oman vanhemman mielenterveysongelmien läheltä seuraaminen vaikuttaa kielteisesti jälkeläisten omaan hyvinvointiin, ja kuinka trauma siirtyi lapsille perheen sanallisen ja kehollisen kommunikaation kautta. Vaikka tieteellistä näyttöä syrjinnän ja rasismien kielteisistä vaikutuksista mielenterveydelle on paljon, tutkimusta on tehty vain vähän syrjintäkokemusten ylisukupolvisista vaikutuksista. On myös huomattava, että koska syrjintää kokevat monissa perheissä sekä vanhemmat että lapset, voi vähemmistöihin kohdistuvan syrjinnän ylisukupolvisten vaikutusten erottaminen itse koetun syrjinnän seurauksista olla vaikeaa.

Inkeriläisvanhempien kokemana syrjintä ja hyvinvointi toisessa sukupolvessa

Tutkimushankkeessamme *Perheen erossaolon ylisukupolvinen muistaminen* (Suomen Akatemia 2019–2023, päättönumero 325243) olemme selvittäneet, miten perheen historiassa koettuja pakkomuuttoja ja perheiden hajoamista on muisteltu perheissä ja millaisia vaikutuksia tällä muistelu työllä on jälkipolvien hyvinvoinnille. Syrjintäkokemusten kartoittaminen ei ollut lähtökohtaisesti tutkimuksemme keskiössä. Inkeriläistaustaiset haastateltavat kuitenkin kertoivat omaehtoisesti vanhempiensa ja isovanhempiensa syrjintäkoke-

muksista Suomessa elämäkerrallisissa haastatteluisissa. Syrjintä tuli esille vaihtelevissa yhteyksissä ja usein myös kysyttäessä siitä, millaista inkerinsuomalaisuuteen suhtautuminen on nykypäivän Suomessa.

Haastateltavat mainitsivat vanhempiensa syrjinnän ilmenneen muun muassa nimittelynä, ”ryssittelynä” ja työelämässä koettuna hyväksikäyttönä, kuten kouluikäisestä lähtien suoritetuina ”talkootöinä” eli työntekona ilman korvausta tai asianmukaista palkkaa. Koetusta syrjinnästä johtuen monien haastateltavien (iso)vanhemmat pyrkivät haastateltavien näkemysten mukaan arkielämässään myöhemmin piilottamaan inkeriläistaustansa.

Suomenkielisten inkeriläistaustaisten oli suhteellisen helppoa piilottaa neuvostotaustansa, koska he eivät kuuluneet näkyvään vähemmistöön. Venäjää äidinkielenään puhuvien oli sen sijaan vaikeampi salata taustansa. Lisäksi Neuvostoliiton kansalaisuus ja epäselvä laillinen asema Suomessa aiheuttivat inkeriläisille ja heidän perheilleen monia käytännön ongelmia esimerkiksi viranomaisten kanssa asioidessa ja matkustaessa. Useat haastateltavien vanhemmat, joista toinen oli suomalainen ja toinen neuvostokansalainen, olivat kokeneet myös epäasiallista käytöstä pappien taholta avioituessaan Suomessa sodan jälkeen. Pappi oli esimerkiksi saattanut kieltäytyä ”vihkimästä ryssiä”, kuten eräs haastateltava totesi.

Vanhempien syrjintäkokemukset olivat haastateltavien mukaan usein keskeinen osa perheessä kerrottuja tarinoita ja vanhempiin juurtuneet kokemukset epäoikeudenmukaisesta kohtelusta vaikuttivat heidän käyttäytymiseensä erityisesti kodin ulkopuolella (ks. myös Kähäri 2021). Haastatteluisa ei juurikaan esiintynyt pohdintaa vanhempien syrjintäkokemusten vaikutuksesta omaan hyvinvointiin. Tarkastelimme tätä kysymystä edelleen tutkimushankkeessa kesällä 2021 Suomessa kerätyn kyselyaineiston avulla. Kyselyyn vastasi yhteensä 281 toisen sukupolven inkeriläistä (keski-ikä 65 vuotta, aineistonkeruusta tarkemmin ks. Turjanmaa 2022). Kyselyssä vanhempien syrjintäkokemuksista kysyttiin yhdellä kysymyksellä: ”Kokivatko vanhempanne ja/tai isovanhempanne¹ sota-aikana ja/tai sen jälkeen syrjintää Suomessa?”. Hieman alle puolet (46 %) vastaajista ilmoitti vanhempiensa kokeneen syrjintää Suomessa sota-aikana ja/tai sen jälkeen. Vajaa viidesosa (19 %) vastaajista koki, että vanhempia ei ollut syrjitty Suomessa ja yli kolmasosalla (35 %) toisen sukupolven inkeriläisistä ei ollut asiasta tietoa.

1 Kyselyssä isovanhempia koskevat tiedustelut oli osoitettu erityisesti kolmannen sukupolven vastaajille, joiden vastauksia ei käsitellä tässä artikkelissa.

Kuva: Adobe Stock

Kyselyaineiston avulla tarkasteltiin myös sitä, onko vanhempien kokemana syrjintä yhteydessä toisen sukupolven inkeriläisten heikompaan mielen hyvinvointiin. Mielen hyvinvoinnin mittareina käytettiin koetun elämänlaadun mittaria EuroHIS-8 (1=erittäin huono/ei lainkaan riittävä, 5=erittäin hyvä/täysin riittävä) ja psyykkisen kuormittuneisuuden mittaria Mental Health Index (MHI-5, 1=koko ajan, 6=eivät lainkaan²), jolla kartoitettiin ahdistusta, masennusta ja positiivista mielialaa neljän edellisen viikon aikana. Elämänlaatu koettiin heikommaksi niiden vastaajien keskuudessa, joiden vanhemmat olivat kokeneet syrjintää (ka = 3.9, kh = 0.6) verrattuna niihin vastaajiin, joilla ei ollut tietoa tai joiden vanhemmat eivät olleet vastaajan mukaan kohdanneet syrjintää Suomessa (ka = 4.1, kh = 0.6). Psyykinen kuormittuneisuus oli niin ikään korkeammalla tasolla niillä vastaajilla, joiden vanhemmat olivat kokeneet syrjintää (ka = 74.9, kh = 16.3) verrattuna ”ei tietoa” ja ”ei” vastanneisiin (ka = 81.2, kh = 14.1). Erot olivat tilastollisesti merkitseviä³.

Ylisukupolvisten taakkasiirtymien mekanismit on paikannettu tutkimuksissa usein lapsi-vanhempi-suhteen laatuun ja vanhempien heikentyneeseen mielenterveyteen, joista molemmat vaikuttavat laaja-alaisesti perheessä tapahtuvaan kommunikointiin ja voimavaroihin. Rakenteellinen syrjintä puolestaan voi vaikuttaa heikompiin työllistymismahdollisuuksiin ja siten perheen sosioekonomiseen asemaan sekä esimerkiksi vaikeuksiin löytää perheelle sopiva asunto. Inkeriläisperheissä pitkäaikainen syrjintä ja sitä seurannut taustan piilottaminen saattoi olla merkittävä perhe-elämää kuormittava tekijä. Vähemmistöstressin käsitteen avulla on kuvattu vähemmistöjen kokemaa psyykkistä kuormitusta, joka johtuu syrjinnästä tai sen pelosta. Yhteiskunnassa koettu syrjintä voi näin vaikuttaa hyvin laaja-alaisesti yksilöiden ja perheiden toimintamahdollisuuksiin, hyvinvointiin ja terveyteen.

Tässä tutkimuksessa tekemämme havainnot vahvistavat aiempiin tutkimuksiin perustuvia suosituksia, joiden mukaan pakkomuuttotaustaisten

- Mittarin kuusiportaisen vastausasteikon summapistemäärä muutetaan asteikolle 0–100. Matalampi pistemäärä viittaa korkeampaan psyykkiseen kuormittuneisuuteen.
- Eroja tarkasteltiin riippumattomien otosten t-testeillä: $t(265) = 2.795$, $p = .006$ (elämänlaatu) ja $t(240) = 3.379$, $p < .001$ (psyykinen kuormittuneisuus)

perheiden kokemuksia tarkasteltaessa on huomioitava nykyistä laajemmin syrjinnän lyhyen ja pitkän aikavälin, jopa sukupolvia ylittävät vaikutukset perheiden hyvinvoinnille. Syrjinnän ja rasismien vaikutukset perheiden hyvinvoinnille on tärkeää huomioida eri taustaisten vähemmistöryhmien kohdalla. Tutkimusta tarvitaan myös syrjintäkokemusten ylisukupolvisista vaikutuksista.

Lähteet

- Flanagan, Natalie, Aine Travers, Frederique Vallières, Maj Hansen, Rory Halpin, Greg Sheaf, Nina Rottmann & Anna Thit Johnsen (2020). Crossing borders: A systematic review identifying potential mechanisms of intergenerational trauma transmission in asylum-seeking and refugee families. *European Journal of Psychotraumatology*, 11 (1), 179–283. <https://doi.org/10.1080/20008198.2020.1790283>
- Flink, Toivo (2010). *Kotiin karkotettavaksi. Inkeriläisen siirtoväen palautukset Suomesta Neuvostoliittoon 1944–1955*. Helsinki: SKS/Kansallisarkisto.
- Kurki, Tuuli (2020). Rasismi ja tiukka maahanmuuttopolitiikka sairastuttavat pakolaisten mielen. Blogikirjoitus, 30.10.2020. Saatavilla: <https://blogs.helsinki.fi/cosupport/2020/10/30/rasismi-ja-tiukka-maahanmuuttopolitiikka-sairastuttavat-pakolaisten-mielen/>. Luettu 13.10.2022.
- Kähäri, Outi (2021). ”Kyllä mäkin muistan, kun ne Valpon miehet kävivät” – Ruotsiin paenneiden inkeriläisten arjen turvattomuus jatkosodan aikaisessa ja jälkeisessä Suomessa. Miika Tervonen & Johanna Leinonen (toim.), *Vähemmistöt muuttajina: Näkökulmia suomalaisen muuttoliikehistorian moninaisuuteen*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti, 175–199. Saatavilla: <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-7399-10-1>. Luettu 13.10.2022.
- Mähönen, Tuuli Anna & Anu Yijälä (2016). *Inkerinsuomalaisten paluumuuttajien kotoutuminen Suomeen*. Tutkimuskatsauksia 2016. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus. Saatavilla: https://www.hel.fi/hel2/Tietokeskus/julkaisut/pdf/16_06_06_Tutkimuskatsauksia_7_Yijala.pdf. Luettu 13.10.2022.
- Nevalainen, Pekka (1999). *Viskoi kuin luojia kerjäläistä: Venäjän pakolaiset Suomessa 1917–1939*. Helsinki: SKS.
- Rask, Shadia (2018). *Diversity and Health in the Population: Findings on Russian, Somali and Kurdish origin populations in Finland*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto, lääketieteellinen tiedekunta. Saatavilla: <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/233970>. Luettu 17.10.2022.
- Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) arkisto, perinteen ja nykykulttuurin kokoelma (SKS KRA). Inkeri ja inkeriläisyys – muistot talteen, arkistot haltuun -hankkeen haastattelu: SKS KRA. Inkerinsuomalaisen Irja Liimataisen haastattelu 18.2.2019 Viitasaarella. Haastattelijana Outi Kähäri. SKSÄ 9. 2019.
- Turjanmaa, Elina (2022). Pakkomuuttojen ja vainon kokemisen ylisukupolviset jäljet: inkeriläisen toisen ja kolmannen pakkomuuttosukupolven hyvinvointi Suomessa. *Psykologia*, 57 (3), 250–283.

Tämä teos on lisensoitu Creative Commons Nimeä 4.0 Kansainvälinen -käyttöluvalla. Tarkastele käyttöluopaa osoitteessa: <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>